



AZ ÍRÁSRÓL ÉS A BETŰRŐL.



int a mai kor szülöttjei alig tudjuk elképzelni az emberiséget abban az állapotában, amikor gondolatait egymás között megrögzített jelek alakjában még közölni nem tudta. S hogy ez pár ezredév előtt is így volt, arról a művelődéstörténet tanuskodik. A legrégebbi írások jelei, a mai írásmódtól eltérőleg, nem egyes hangokat, sőt nem is szótagokat vagy szavakat, hanem fogalmakat jelentettek. Maguk a jelek valamely lény vagy tárgy bizonyos állapotát mutatták, s rendszeresen ennek megfelelő fogalmat jelentettek.

Ez az úgynevezett képirás. Az írás mesterségének ez az alakja meglehetősen primitív, mivel a gondolat sokkal inkább variálódik, mintsem annak mindegyikére megfelelő, könnyen felfogható és rajzolható egyszerű jelet lehetett volna formálni. Idővel e jelek úgy egyszerűsítettek, hogy csupán egyes szavakat vagy szótagokat jelentettek; így fejlődött a jelek folytonos egyszerűsítése és jelentésük összevonása által a későbbi és napjainkban is legjobban elterjedt betűírás. — Az írott jelek általi megértetés legrégebbi módja az egyes néptörzseknél önállóan fejlődött ki; így magyarázható meg, hogyan állott a régi egyiptomiak írása jórészen élő lények rajzbeli utánzatából, míg a babilóniaiak egyformának látszó ékszerű jelek különböző állítása által fejezték ki gondolataikat. Egyes keleti népeknél, aminők a kínai és japán népek — kik a legrégebbi időben elég kulturával bírtak, s képesek is voltak kulturájukat az ókori és középkori nagy harcok és áramlatok elől megőrizni — még ma is olyan írásmód van általános használatban, hol az egyes jelek szót vagy szótagot jelentenek. Mennyire körülményes az ilyfajta írás, elég ha tekintetbe

vesszük, hogy egy csak rendszeren írni tudó japánnak vagy kínainak körülbelül kétezer írásjelet kell ismernie, míg a magasabb műveltséggel bírók hatvanezer jellel is írnak.

E kis kitéréssel reá akartam mutatni arra: mennyivel előnyösebb az egyes hangok jeleivel való írásmód, s mennyire komplikálja minden egyes új jel a könnyű írásmódot.

Amint láthatjuk, egészen önállóan, egymástól teljesen függetlenül, az illető nemzetek kulturális magaslatának megfelelőleg különböző írások lettek. Teljesen önálló fejlődésük mellett bizonyít, hogy míg mi nyugati népek balról jobbra haladva írunk, addig a keleti népek jobbra a fölülről lefelé vagy a jobbról

	<p style="text-align: center;"> LGNAROSQVIAIMLCVMMISRATVSAGRESTIS INGRIDIRITIVOTISIAMNVNCADSVISCIVOCARI VIRINOVOGILIDVSCANISCVMMONTIBVMOS LIQVITVRITIZEPHYROPVTRISSEGLIABARESOLVI DIPRESSOINCIPIAHAMIVMMIHITAVRVSARATA INGIMIRIHSVICONDIRITVSSPLENDESCIREVOMER IHSIGISDIMVMVOTISRISPONDIRITAVARI AGRICOLAIBISQVAISOLEMBISFRIGORASENSIT IHSVSIAMINSAIRVPERVNTHORREIAMISSIS </p>	
	VI. századbéli írás. Kapitális betűk.	

balra való írásmódot használják. Bevándorlásuk idejében a magyaroknak is volt általánosan használt nemzeti írásuk: a rovásírás, amely idővel úgy elenyészett, hogy mikéntjét ma tudósaink kutatják.

Napjainkban úgy mi magyarok, mint a kulturnépek legnagyobb része, latin betűkkel írunk, melyek a görög betűkből fejlődtek; a görögök pedig a saját írásukat a föníciaiak és egyiptomiak írásából fejlesztették ki. Az orosz írás és ennek fajtái a latin és görögből közösen vették, míg a fraktur közvetlenül a latinból fejlődött.

Latin betűinket legtisztább s legrégebb alakjában a rómaiak épületein találjuk az úgynevezett kapitális betűk alakjában, hol a vésővel való kifaragás sajátos jelleget kölcsönöz nekik. Ugyanis a merőleges vonalak elkészülte után, a fej és láb vésésé-

nél, a véső szélesebb lévén a merőleges vonal vastagságánál, a sarkok a kő merev természeténél fogva kiugrottak, s ilyen □ alakot nyertek. Pergamenre való írásnál e fej- és lábvonalat csak annyiban találjuk megváltoztatva, hogy fent a kezdetnél balra s lent a vonal végzésénél jobbra / írták ki, a többit elhagyták. A tollszerű írás alatt jellegéből vesztítve hovatovább elkezdeddik az egyes betűk éles szögeinek kigömbölyítése, a felső és alsó nyúlványok kifejlődése (b d f h k l t g p q), s így jutunk el az úgynevezett unciális betűkhöz, melyeknél a nagy betűk kis betűvé való átalakulását is szépen figyelemmel kísérhetjük. Ebből az unciálisból fejlődött ki idővel a fél-unciális. A különböző udvari

	<p style="text-align: center;">IPIGRAMMA</p> <p style="text-align: center;">PERFECIEBONUSESIEIUCREDICIURINSONS NECSIBINECCUIQUALMQUODNOCCEI FACIE NAO)QUICUMQUEALIAMMOLITURLAEDERE PRIMUMIPSUMSEIACULO PERCUICIPROPRIO CICUMFORIEANIMUMNONSISSCUITRAFACULIF NONDUBIUMINCORDISUISCEREUULNUSBEL NCCFUGIINFECISCELERISMENS PRAUARCALY CUIINIMISHUCSOLUMQUODOULIINOCUI n DI)HOMINIBVS DILIGENDIS SIDILIGENDISUNIHOMINESUTEORUMNONDILICITP ERRORES QUIAALIUDESTAMAREQUODFACIISIF ALIUDODISSEQUODFACIUNT</p> <p style="text-align: center;">IPIGRAMMA</p>	
	<p style="text-align: center;">VII. századbeli írás. Átmenet a kapitálisból az unciálisba.</p>	

irodákban és kolostorokban a betűk és írások nagy átalakuláson mentek keresztül, s a tizedik század után már az úgynevezett minuszkula-írással írtak, hol a kis betűk egészen más alakúak, mint a nagyok, s mely írás egész más képet mutat Dél-Olaszországban, mint ennek északi részén, és ismét más Európa egyéb országaiban.

Az egyes betű merőleges vonásai felső és alsó végének hegyesre húzásával, kezdő- és befejező vonalacskákkal való ellátása által, valamint a felső és alsó nyúlványok (d g) díszesebbé tételével kifejlődött a gótikus írás.

Mindez a fejlődés, az egyiknek a másikból való kialakulása nem gyors egymásután szüleménye, hanem évszázadok kitarató munkájának s előrehaladásának eredménye.

A könyvnyomtatás művészetének feltalálásával a betűk két-

féle úton fejlődnek tovább. Egyik oldalon a kézírás lesz általánosabbá, az egyes betűket ma már nem külön helyezzük egymás mellé, hanem összekötve, az egyik betűt a másikból kifolyólag, a toll felemelése nélkül írjuk. Másik oldalon amint a könyvnyomtatás az írott könyvek minden sajtóságának utánzásától magát emancipálhatta, elkezdi betűit saját céljának megfelelőleg fejleszteni. Bennünket mint könyvnyomdászokat ez időtől kezdve inkább a nyomtatott betűk fejlődési menete érdekel, s ezt kísérjük inkább figyelemmel. Különböztessük itt meg az írást, melyet tollal végzünk, a betűtől, melyet mi könyvnyomdászok egymás mellé állítgatunk, s helytelenül használjuk az írás szót betűink tömegére vagy betűink fajtáinak megjelölésekor.

Előbbeniekből látjuk, hogy a kis antiqua betűk őse ugyanaz a római kapitális betűkből lett minuszcula, amelyből a gótikus betűk is fejlődtek, csak hogy az antiqua kerekdedebb, szélesebb formában és a római kapitális betűhöz jobban illően, ugyanazon módon, mint a tizenötödik században is dívott humanisztikus kézírás. Ilyen humanisztikus kézírással másolták a latin remekírók műveit, s mikor Schweinheim és Pannartz a Róma melletti Subiaco kolostorban 1465 körül könyvnyomdát rendeztek be, nekik ép úgy kellett az általánosan bevezetethez alkalmazkodni: antiqua betűket vésni és használni könyveik nyomtatásához, mint ahogy Gutenbergnek a legnagyobb gondja az írott könyvekhez való minél nagyobb hasonlóság elérése volt. Az antiqua nagy betűk megmaradtak ugyanazon alakjukban, amint ezek kétezres esztendővel ezelőtt is a rómaiak kapitális betűi voltak.

Visszatérve a gótikus betűk fejlődésére, ezeknek szélesebbé illetve kerekdedebbé tételével lett félgótikus betűkből alakul ki az úgynevezett schwabachi, ennek kicifrázásával a kanzelei, s ezekből fejlődik ki a fraktur, mely betűfajtákat leginkább a germán népek használják.

Egészen más szemmel nézi a könyvet a könyvnyomdász, mint az olvasó. A könyvnyomdász az egyes betűket s az ezek közötti különbséget látja, míg az olvasó a szót, a sort, az egész oldalt, vagyis inkább az összbenyomást látja. Például az olvasó inkább csak érzi a régibb s újabb betű közötti különbséget, mintsem hogy látná. A művész-ember az egyes betűket alakítja ugyan át, de rendszeren csak megadott szavakat vagy sorokat rajzol a megadott térbe, ahol az egyes betűket tetszése szerint nyújthatja, változtathatja és alakíthatja, tehát az egészet egymás között összhangba hozhatja. Egészen más a dolga a könyvnyomdásznak, illetve korunkban a betűöntőnek, kinek az egyes betűk alakját úgy kell megszerkesztenie, hogy abból bármely szót összeállítva mindig szép, összhangzó képet nyerjen, a mellett az olvasható-

ság ne szenvedjen. E pont az, hol művész és mesterember egymást megértve, közösen dolgozva alkothatnak csupán nekünk alkalmasat, mert lehet a művész betűje bármily eredeti: hiába való, ha nem olvasható, értelmetlen vagy technikailag kivihetetlen.

Már fentebb említettem, hogy az első nyomtatott könyveken mindenütt meglátszik, mennyire igyekeztek az akkoriban írott könyvekhez hasonlók lenni. Nem is csoda, ha az akkori könyv-író művészet remekeit nézzük, például aminők a mi Mátyás királyunk által óriási költséggel előállítottatott korvinák is. Ezek méltán szolgálhatnak mintául úgy betűik egyenletes szépsége, valamint stílszerű összeállításukkal a mai kor nyomdászainak is.

Habár eredeti alapformájukat úgyszólván teljesen megtartva, könyvbetűnk majdnem ötszáz éves multja alatt a legkülönbélebb változatokban kerül elénk. Változatai jó részben a keresztvonalak vastagságának, irányának, az alap- és árnyvonalak egymáshoz való, valamint a felső és alsó nyúlványoknak a többi betűhöz való arányának változásaiban keresendők. Ha a betűk alap- és keresztvonalai egyforma vastagságúak, a könyvoldal képe egyszínű szürkeség benyomását kelti, s fárasztó a szemre; ha az alapvonal vastagságához arányítva a keresztvonalak sokkal vékonyabbak: a kép változatosabb, de nyugtalan. Dürer Albert, a magyar származású híres nürnbergi művész már 1525-ben az ő »Vnderweysung der Messung« című munkájában vastagság tekintetében a hajszálvonalakat az alapvonalak egy harmad vastagságában ajánlja; ugyane munkájában a nagy betűk keresztvonalainak megszerkesztésénél egész pontosan negyedkörös vonást alkalmaz. Mennyire befolyással van a keresztvonalasok milyensége a betűk jellegére: legjobban szemlélhetjük, ha *mediaevalis antiqua* s közönséges *antiqua* l l E E T T stb. betűket összehasonlítunk. Ha a hajszálvonalak vastagabbak mint az alapvonalak harmada, akkor azt egyiptienne fajtának nevezzük; az italienne fajtáknál az alapvonalak vékonyabbak a keresztvonalaknál.

A felső és alsó nyúlványok kevésbé fontosak a betűk jellegére, nagyban megkönnyítik azonban az olvasást. Szemünk olvasás közben inkább a szóképet, mint a betűképet látja, s a szavak megkülönböztetését a nyúlványok s főképpen a felső nyúlványok — mint a b d f h k l t — könnyítik meg. Az idők folyamán találjuk ezeket is felül és alul egyformán, aztán felül magasabbra nyúlva mint alul, ami jobbadán a kor vagy személy szeszélyének tudható be. A nagy betűk rendszeren a felső nyúlványú betűkkel egyenlő magasságúak, de kísérleteztek már valamivel alacsonyabbakkal is. Legszebbek és legáltalánosabban használtak maradtak minden időben azok, melyek az aranymet-szés arányát (3 : 5) követték.

Kurzív betűink szülőföldje is Itália. A legelső kurzív típust Aldus Manutius velencei könyvnyomdász véste 1500 körül, állítólag Petrarca híres olasz költő kézírása után.

Díszbetűket találunk a legrégebb nyomtatott könyvekben is. Legelső időben ezeket kézzel rajzolták illetve festették a könyvekbe. A betűmetszés és öntés fejlődésével a kézírásos iniciálék is kiszorulnak, s a teret egészen a nyomtatásnak kell, hogy átengedjék. Díszbetűket használtak azután már nemcsak kezdő betűk gyanánt, hanem egész sorokhoz is, s amint a könyvnyomtatás a múlt század elején versenytársat kapott a könyvnyomtatásban: előállott a szükség a különféle díszbetűkben. Mennyiben feleltek meg e betűk javarészből a művészi kívánalmaknak vagy mennyire nem: itt nem szándékozom most tárgyalni, most csak a tényt akarom konstatálni, hogy már két évtized óta egyre erősebben halljuk a kívánságot: térjünk vissza a régi írott könyvekben található kincsekre, s onnan merítsünk, mert a mostani úton haladva elposványosodunk.

Schopp János.

